

סקירת ספרים חדשים

בעריכת אלישבע סדן

תראו אותי!

עמיה ליבליך

תל אביב: הוצאת שוקן, 2010. 359 עמודים

סקר: אוריאל זוהר¹

"במתנ"ס ישן בלב שיכוני יפו מתכנסת אחת לשבוע להקת תיאטרון קהילתי. ערב אחד בשבוע זוהי הבמה שעליה בוראים השחקנים עולמות, מתמודדים עם פחדים, מתגברים על הביישנות, מציגים את כישרונם וחושפים זיכרונות אינטימיים. עמיה ליבליך, שהצטרפה ללהקה לפני שנים אחדות כשחקנית פעילה, ראינה את חבריה, השחקנים החובבים, ואת במאיות הקבוצה והעלתה על הכתב את סיפורם המרגש. קבוצת אנשים רבגונית זו מגוללת סיפורי חיים מרתקים, מלאי תעוזה וכוח רצון, אמונה וכוחות נפש. בין הראיונות שזורים פרקים החושפים בגילוי לב נדיר את מסעה האישי של המחברת ומציגים את עבודתה הדרמטית של הקבוצה. בהומור ובאמפתיה נפרסת לעיני הקורא רקמה ססגונית של חיים החורגים מהיומיומי וחותרים לרגע ההתגלות" (נכתב על גב הספר).

עמיה ליבליך היא פרופסור לפסיכולוגיה. לאחר שיצאה לגמלאות מהאוניברסיטה העברית בירושלים החליטה להעתיק את מגוריה ליפו. שם פגשה את לילי, שם בדוי כמו כל שמות המשתתפים בלהקת התיאטרון הקהילתי. לילי (שכבר התראיינה אצלה פעם אחת לספרה ערק לארוחת בוקר (2008), תחת השם הבדוי שירה) מנסה לשכנעה להצטרף ללהקת התיאטרון הקהילתי בבית דרור, שם בדוי, אך בעל משמעות רבה, כי הבית מעניק דרור

1 ד"ר אוריאל זוהר הוא חבר בכיר במחלקה ללימודים הומניסטיים בטכניון (מקביל לפרופ' חבר) ומנהל תיאטרון הטכניון. הוא פרופ' אורח באוניברסיטת פאריז 8 וב-HEC צרפת. הצגותיו אויב העם מאת איבסן וסרפיטה מאת בלזאק מועלות בימים אלה בתיאטראות בפאריז.

למשתתפיו. ליבליך מבקשת להביא ללהקה את המחזה ילד משלי¹ אך למעשה לילי, במודע או שלא במודע, וזוהר, במאית הלהקה, מזמינות אותה בדרך עקיפה להצטרף ללהקה, כדי לקחת בה חלק כשחקנית מן המניין. זה החלק המרתק של הספר, ובו חושפת ליבליך את קשייה הרבים בתהליך התקבלותה או אי-התקבלותה ללהקה בידי השחקנים האחרים, את רגשותיה כלפי אנשים, שאילו הגיעו הם, כולל הבמאית זוהר, ללמוד אצלה במחלקה לפסיכולוגיה באוניברסיטה, רגשות אלה אולי לא היו באים לידי ביטוי לעולם. היא חוששת, מתחבטת, מתביישת, חשה חוסר ביטחון וסגירות. מעבר לכל אלה היא מתמודדת עם עצמה. זהו יופיו של הספר המרתק הזה, וזו דוגמה נאותה למה שקרה כנראה לכל אחד מחברי הקבוצה. כל אחד מהם, ללא ידיעתה של ליבליך, אמר, חשב וחש דברים כאלה ואחרים שלא באו לידי ביטוי בתיאוריה. אני מניח שכך היה מתוך היכרותי הקרובה עם המדיה. גם אני אינני יודע עליהם דבר.

ליבליך עוברת מבחן קבלה, בלא שתדע על כך דבר, ומתקבלת ללהקה, בעוד מועמדת אחרת נכשלת. היא מתרגשת מאוד ומחליטה להישאר. אך ההתמודדות האמיתית רק מתחילה. היא מספרת, למשל, על קשיים רבים במיוחד בעת הכנת דמות של מוכרת בשוק (עמ' 151-183) בהכנות להצגת השוק בפסטיבל הבינלאומי לתיאטרון רחוב בבת ים.²

ליבליך היא הדמות המובילה את הסיפור. היא מראינת את כל המשתתפים האחרים, ובה בעת סופגת מהלומות מהסביבה ואיננה מנתחת אותן. היא עוברת משבר במערכת יחסיה עם אהוב ליבה, העוזב אותה למען צעירה ממנה. תיאור המפגש שלה עם שניהם בבית קפה ביפו חזק ומצמרר, ומקרב את הקורא לאישיותה העדינה והפגיעה.

ליבליך איננה חודרת לעומקם של יחסים אישיים או למאבקי הכוח בקבוצה. היא מעידה על עצמה שאיננה מחפשת תפקיד ראשי ולא באה מתוך אמביציה. לכן המעורבות שלה היא יותר של מתבוננת, שאט אט מקבלת מקום בטוח יותר. ייתכן שהיא זוכה לאמון, משום שהיא מצהירה לפני כולם על כוונתה לכתוב ספר, אך מתוך הדברים ניתן להבין שחברי הקבוצה אינם מתלהבים במיוחד מהרעיון. עם זאת, הם משתפים פעולה בעצלתיים ובאים בכל זאת להתראיין אצלה. חבל שלמרות המידע הרב שאספה בראיונות האישיים – החזקים במיוחד עם הנשים – אין היא נוגעת ביחסים הבין-אישיים לא בין חברי הקבוצה לבין עצמם ולא בינה לבינם. למרות מעורבותה האישית-הרגשית, היא בוחנת את הקבוצה בעין חדה. היא חודרת לקבוצה בכלים האקדמיים שברשותה, וכך

1 הצגה שכתבה וביימה חגית רכבי-ניקולייבסקי בתיאטרון באר-שבע, המבוססת על ספרה של ליבליך (2003) סדר נשים.

2 את הפסטיבל לתיאטרון רחוב מנהל ד"ר עתי ציטרון.

מאפשרת גם לקורא לחדור צעד צעד פנימה לעולמם הפרטי, האישי והאינטימי של כל אחד מהמשתתפים.

ההחלטה לראיין כל אחד מהם בנפרד היא החלטה נכונה. עם זאת מתעוררת השאלה מדוע הפרידה המחברת בין תהליכי התיאטרון לבין הראיונות עם האנשים. האם לא ניתן היה ליצור מבנה שבו הראיונות האישיים היו מופיעים כחלק בלתי נפרד מתהליך העבודה בתיאטרון? ייתכן שהדבר לא היה אפשרי, משום שליבליך איננה המחזאית או הבמאית של הקבוצה. אצלי עלתה השאלה מדוע ספר זה לא נכתב כמחזה המיועד להצגה. שהרי הסופרת ניחנה בכישרון, ביכולת כתיבה של דיאלוגים ובהבנה של תהליכים פסיכולוגיים של יחידים. מדוע אין היא צועדת עוד צעד אחד כדי לכתוב את המחזה שלה, על סמך הניסיון שכבר רכשה בתיאטרון באר שבע? ייתכן שזו דרכה הייחודית לחדור פנימה לעולמם האמיתי של חברי קבוצת התיאטרון.

דמות מרתקת במיוחד המתגלה לקורא הספר היא הבימאית טליה (שם בדוי), אחת מיוצרות הסרט הדוקומנטרי מחבואים¹, המוזכר בספר. שולמית לב-אלג'ם וענת פירסט כותבות על עבודתה: "קבוצת התיאטרון קהילתי בשכונה ד' ביפו מורכבת ברובה מגנשים מזרחיות. בהצגה מחבואים הן מתארות את חוויות היומיום שלהן דרך אפיזודות שלובות החושפות את הדיכוי המגדרי-האתני-המעמדי שהן סובלות ממנו. המאמר דן במחבואים כמקרה מבחן לתיאטרון נשים קהילתי היוצר חיבור ייחודי בין שתי צורות אוטונומיות של תיאטרון חברתי: תיאטרון קהילתי ותיאטרון פמיניסטי. תיאטרון קהילתי הוא סוג של מופע תיאטרוני המשמש בדרך כלל אמצעי לייצוג עצמי בקבוצות מוכפפות. זוהי צורת התערבות תרבותית המשלבת אמנות עם פעולה, אסתטיקה עם פרגמטיקה, מעורבות חברתית אישית עם כוונות לשינוי" (לב-אלג'ם ופירסט, 2005).

טליה היא יוצרת המחזה מחבואים שהועלה בהצלחה בתיאטרון צוותא והיה לסרט. טליה עזבה את להקת התיאטרון קהילתי כעבור 11 שנים של עבודה יסודית, בעיקר עם שמונה נשים בגיל מתקדם. היא מספרת על תהליכי העבודה, על מריבות ותחרות, אך ליבליך מוציאה מהדברים מסקנות כלליות בעיקר, וגם דוחה בצדק את המסקנות הכלליות שלה בעניין נשים, בידיעה ברורה שמדובר בקבוצה קטנה ואין להסיק מסקנות כלל עולמיות על סמך מחקר מצומצם שכזה. עיקר הדגש של טליה ושל זוהר שהחליפה אותה הוא על היכולות של נשים לצאת מהבית ולעשות דברים רבים מעבר לגידול הילדים, עבודת המטבח והניקיונות.

האישה בספר זה זוכה לעדנה, משום שנשים לדעת ליבליך פתוחות לספר ולגעת באינטימי. אך גם משום שאותן נשים חזקות הצליחו לגבור על בעליהן תוך מאבקים קשים, כדי לשכנעם שיאפשרו להם לצאת מהבית ליום דרמה אחד בשבוע. הן מעוררות את קנאת בעליהן, ויש בבית כעס ועימותים, על כל גווניהם הידועים לכולנו. על כך יש לומר כל הכבוד לתיאטרון הקהילתי ולמקימיו. בשונה מהנשים, הגברים המשחקים בלהקה רוצים להיות מפורסמים. עם זאת, ליבליך מסייגת הכללה זו. אין להקיש ממנה על כלל המשתתפים בתיאטרון הקהילתי ומניעיהם.

טליה היא הבמאית שהקימה את התיאטרון שבמוקד הספר. היא כבר אינה פועלת במסגרתו, רק מתראיינת לספר. שיטת עבודתה במשך השנים היתה בעיקר בכיוון הטיפול. היא חיפשה דרכים לטפל בכאב ובסבל: "מבט המופנה לאחור, אל הסבל והכאב המוטמנים בלב כל אחד מאיתנו בעברנו, ואל העניינים הבלתי גמורים עם יקירינו" (עמ' 72). היא עסקה בפסיכודרמה: "חנוך לוי, למשל, זה לא עניין אותי. תמיד עבדתי ויצרתי מתוך הסיפור של האדם שיושב מולי – מה הוא אומר, ומה הוא לא אומר" (עמ' 10). "תיאטרון קהילתי מעצם מהותו מעניק העצמה" (עמ' 11). "ומאז כל מה שאני עושה בחיי זו עבודה בפריפריה, ותמיד עם אוכלוסיות בסיכון – ילדים, בני נוער או מבוגרים" (עמ' 11). טליה היא בת 37 בריאיון עם ליבליך, אך החלה את עבודתה בגיל 24. המרכז הקהילתי משלם לה, וגם לזוהר מחליפתה, שכר רעב, כדי שתוכל להגיע אל האנשים האלה.

המצב מזכיר לי את דבריה של דורית ירושלמי בנושא זה: "התיאטרון הקהילתי בישראל נהפך בשנים האחרונות מובן מאליו ואיבד מזוהרו, שספק אם היה לו אפילו בראשית דרכו בשנות ה-70. בהקשר זה חשוב לציין את ספרה של הד"ר שולמית לב-אלג'ם, ניצבים בקדמת הבמה: מחאה, חגיגה וחתרנות בתיאטרון הקהילתי, שראה אור במקביל לספרה של ליבליך. כיום במאיות נאלצות להתמודד עם אינספור קשיים במימון הפעילות השוטפת של קבוצות תיאטרון קהילתי. לפיכך זהו ספר חובה לקובעי מדיניות תרבות, המשחיתים כסף ציבורי יקר על פעילויות התיאטרון הציבורי במקום לנתב אותו לקהילות תיאטרון.¹ אין תקציבים לתיאטרון קהילתי בארץ. עמיה ליבליך מסייעת לקוראים להבין את התהליכים הפסיכולוגיים ההתפתחותיים של השחקנים, כיצד אנשים זוכים לשחרור, להבנה, להתפתחות, לצמיחה, לרגע של נחת ושלווה, לשחרור מפחדים ולחצי החיים הקשים, בדרך אל הבמה ומול קהל צופים אוהד בדרך כלל. הספר מדגיש שתיאטרון שכזה חשוב כאוויר לנשימה לאוכלוסיות שנזקקות לו.

1 ד"ר דורית ירושלמי היא ראש החוג לתיאטרון באוניברסיטת חיפה, ומאמרה מתפרסם בעיתון הארץ online (<http://192.118.73.5/hasite/spages/1192072.html>)

יש כמה רגעי נחת של רוחניות בספר, כמו בפרק מעשי הנסים (עמ' 60-66). הנס שאירע לליבליך עם שעון ונזיר טיבטי מעורר פליאה על היכולות העל-חושיות הגלומות באדם. די היה במבטו של נזיר טיבטי בשעון כדי לתקנו, שעה ששען מומחה לא הצליח בכך בכלים המכניים שעמדו לרשותו. זהו סמל ליכולתם של רבים משחקני התיאטרון הקהילתי לנצח באמצעות רוחם את התנאים המשפחתיים, החברתיים והכלכליים המגבילים את חייהם. השתתפותה של ליבליך בתהליך תיאטרוני שכזה היא, לפי דעתה, הוכחה לכך שכל אחד יכול, גם היא עצמה. כל אחד יכול להגיע לתיאטרון הזה כדי לשפר יכולותיו בתחום המשחק, התקשורת ותיקון עולמו.

תראו אותי הוא ספרה העשירי של עמיה ליבליך. הספר מיועד לכלל הציבור, ובמיוחד לאלה שהצד האנושי והאינטימי של האדם באשר הוא, על סבלו והתגברותו על חולשותיו, קרוב ללבם.

מקורות

לב-אלג'ם, ש' ופירסט, ע' (2005). ההצגה מחבואים בתיאטרון קהילתי ביפו: נשים מזרחיות 'כותבות' את זהותן התרבותית, מגמות, מד (1), 83-105.

ליבליך, ע' (2003). סדר נשים. תל אביב: הוצאת שוקן והמכון למחזאות ישראלית ע"ש חנוך לוין.

ליבליך, ע' (2008). ערק לארוחת בוקר. תל אביב: הוצאת שוקן. עמ' 197-203.

טיפול בעברייני מין בישראל: אתגרים בזיהוי, באפיון ובמענה טיפולי

מלי שחורי, שרה בן-דוד ומאיר חובב (עורכים)

תמי עשת סבג ועוזיאל לוי (עורכי משנה)

ירושלים: הוצאת כרמל וקשת. 2010. 326 עמודים

סקרה: חנין אליאס¹

הספר שערכו מלי שחורי, שרה בן-דוד ומאיר חובב הוא ספר חשוב, מקצועי וראשון במינו, העוסק רובו ככולו בטיפול בעברייני מין מבוגרים, תוך התייחסות להטרונגיות של אוכלוסייה זו ולהיבטי ההערכה והטיפול בעברייני מין במסגרות השונות בארץ.

תחילה חשוב לציין את ההבחנה בין עבריינות מין לבין סטייה מינית. עבריינות מין היא מונח משפטי הכולל את כל אותן התנהגויות המוגדרות על פי חוק באותה מדינה כעברות מין (בישראל: אונס, מעשים מגונים, מעשים מגונים בפומבי, בעילה אסורה בהסכמה ומעשה סדום). סטייה מינית, פרפיליה, היא מונח רפואי הכולל את כל אותן התנהגויות מיניות שיש בהן פנטזיות ודחפים מיניים סוטים כלפי אובייקטים לא אנושיים וכלפי אלה שאינם יכולים לתת הסכמה מדעת (פדופיליה), כמו גם התנהגויות מיניות שיש בהן אלימות וסדיזם.

התפיסה שרווחה בישראל בנוגע לאוכלוסיית עברייני המין התבססה על הגדרות משפטיות, שראו בה אוכלוסייה הומוגנית. מכיוון שההגדרות הרפואיות שונות מההגדרות המשפטיות, התעוררה השאלה מהו הבסיס לטיפול באנשים שעברו עברות מין. הספר מנסה לענות על השאלה המהותית הזו ומציג את הגישות השונות לטיפול בעברייני מין ואת אופי הטיפול באנשים בוגרים שעברו עברות מין, הן בהתייחס למקום שבו נערך הטיפול והן בהתייחס לסוגי עברייני המין השונים.

התאמת הטיפול לעברייני מין היא סוגיה מרכזית במחקר שלי. אני חוקרת את ההשלכות האישיות, הבין אישיות והמקצועיות של הטיפול בעברייני מין על המטפלים. השאלה שאני בוחנת היא כיצד המטפלים תופסים את אוכלוסיית עברייני המין שבטיפולם – האם הם רואים בהם "עברייני מין" או "אנשים הסובלים מהפרעות ברחף המיני". שאלה זו משקפת במידה רבה את הדרך שבה מטפלים מבינים את הרקע של הפגיעה המינית: האם

1 חנין אליאס היא עובדת סוציאלית, דוקטורנטית בבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית באוניברסיטה העברית בירושלים. נושא מחקרה: להיות מטפל בעברייני מין: השלכות אישיות, בין אישיות ומקצועיות. היא גם מלמדת קורס בהתערבות מקצועית בעבריינות מין בבית הספר.

מדובר בסטייה מינית על רקע של הפרעה בדחף המיני או שמא יש הסברים אחרים (אישיותיים, משפחתיים וסביבתיים) המעורבים בכיצוע העברה? מצאנו שרוב הנחקרים (קציני מבחן למבוגרים שמטפלים בעברייני מין) הדגישו שהם לוקחים בחשבון את עצם הסטייה ומהותה, אך כעובדים סוציאליים, הדגש הראשוני שלהם הוא על הקשר האנושי והמקצועי הנוצר ביניהם כאנשי מקצוע לבין המטופלים כבני אדם, בנסותם לראות את החלקים האנושיים והמתפקדים שלהם בנפרד מעברת המין שעברו ולצדה. זוהי הגישה הנכונה בעבודה עם עברייני המין – לנסות להכיל את שני החלקים, החלק האנושי והחלק הפוגעני שבהם.

כותבי הספר הם קרימינולוגים, פסיכולוגים, עובדים סוציאליים, פסיכיאטרים ועורכי דין, חוקרים ואנשי טיפול בתחום עבריינות המין. הספר נועד להעשיר את הידע של העוסקים בתחום ולשמש בסיס לדיונים ולמחקרים נוספים בתחום. בשל ייחודיות הטיפול בקרב ילדים ומתבגרים שעברו עברות מין, אין הוא מתייחס לטיפול בקטינים ובילדים פוגעים מינית.

בספר ארבעה שערים העוסקים באבחון, בטיפול, בהטרוגניות של עברייני המין ובחקיקה בישראל.

השער הראשון, ובו ארבעה פרקים, עוסק בסוגיות באבחון ובהערכת מסוכנות של עברייני מין. את הפרק הראשון והשני כתב דוד א' כהן, קרימינולוג קליני. הפרק הראשון עוסק בהערכת מסוכנות של עברייני מין בוגרים כחלק מתהליך הטיפול בהם. הפרק מתאר את הכלים המשמשים להערכת מסוכנות ושילובם בתהליך הטיפול. הפרק השני עוסק בתיאור האישיות הפסיכופתית, תוך התייחסות לנושאים הקשורים בתחום האבחון והטיפול בעברייני מין. מוצג הקשר בין מאפייני אישיות פסיכופתית לבין מסוכנות מינית, תוך התייחסות להשפעת הטיפול על מסוכנות עתידית של עברייני המין בעל האישיות הפסיכופתית. הפרק השלישי מאת יעל אידיסיס (קרימינולוגית קלינית) וטל ורד (בוגרת תוכנית לימודי תעודה למטפלים בעברייני מין) סוקר את המאפיינים הייחודיים של ההעברה בטיפול בעבריינים בכלל, ועברייני מין בפרט, ואת המניעים והגורמים למאפיינים אלה. כמו כן נסקרים מאפייני ההעברה הנגדית כפונקציה של החשיפה לעברייני מין ולעברות שבוצעו.

בפרק הרביעי מציע משה סרוגוביץ, עורך דין בסנגוריה הציבורית הארצית, ראייה ביקורתית של הערכת המסוכנות של עברייני מין בישראל. הפרק מציג את דרכי הערכת הסיכון הרווחות כיום, יתרונות וחסרונות, תוך התייחסות לסוגיית העברייני המכחיש את ביצוע העברה ולהיקף הפגיעה בזכויותיו.

השער השני עוסק בטיפול בעברייני מין בראייה מערכתית. שער זה כולל חמישה פרקים המתארים תהליכי טיפול במסגרות השונות בישראל. הפרק הראשון מאת יהודית

אבולעפיה (קרימינולוגית קלינית), דינה להמן (עורכת דין וקרימינולוגית קלינית) ומירב בוקשיצקי (קרימינולוגית קלינית ומטפלת משפחתית וזוגית קלינית), מנתח תהליך של טיפול קבוצתי ייעודי במרכז לבריאות הנפש לעברייני מין שנשפטו למאסר בפועל. נערכו ניתוחי תוכן של מפגשים טיפוליים והתכנים העיקריים שבהם התמקד הטיפול. הוצג התהליך שעברו המטופלים וההשלכות הנבדלות של כל משתתף. הפרק השני מאת טלי עדן ויפעת בר (קצינות מבחן למבוגרים) מנתח את תהליך הטיפול הקבוצתי בעברייני מין בשירות המבחן למבוגרים תוך התייחסות מיוחדת למשמעויות הנגזרות מהגדרת הטיפול כטיפול סמכותי בפונים שלא מרצון. הפרק השלישי מאת תמי עשת סבג (קרימינולוגית קלינית ומטפלת התנהגותית קוגניטיבית) ורחנה וימן (קרימינולוגית) מציג את הטיפול בעברייני מין במרכז יום בקהילה. המרכז מהווה מסגרת לתוכניות טיפוליות-מניעתיות לעברייני מין המצויים תחת צו בית המשפט והוא חלק מרצף טיפולי.

דליה בן עמי (עובדת סוציאלית) ונטשה זסלבסקי (קרימינולוגית קלינית) מקדישות בפרק הרביעי סקירת ספרות על מעורבות בני המשפחה בטיפול בעברייני מין ועל תהליכים של הקמת קבוצת תמיכה לבני משפחה של עברייני מין במרכז היום לטיפול בעברייני מין. בהמשך נידונים הקשיים, המגבלות ומדדי ההצלחה של התהליך הקבוצתי. בפרק החמישי מציגה טלי עדן התערבות טיפולית עם בנות זוג של עברייני מין. הפרק מסכם את הפעילות שנעשתה בקבוצה ומעלה סוגיות לדיון.

הפרקים שלעיל מדגישים את הראייה המערכתית של הטיפול בעברייני מין. הם מציגים מידע על מעורבות בני משפחה בטיפול ועל הקמת קבוצת תמיכה לבנות זוג של עברייני מין. פרקים אלה חשובים, לדעתי, בהביעם רגישות כלפי האוכלוסייה והמשפחות. רוב עברייני המין שומרים בחוזה את הסוד, וברגע שהוא נחשף נדרשת מהמטופלים מיומנות גבוהה כדי שיוכלו להכיל את בני המשפחה המעורבים.

השער השלישי מציג את ההטרונגויות של אוכלוסיות עברייני המין שבטיפול. שער זה כולל ארבעה פרקים. הפרק הראשון מאת רוברט אפשטיין (דוקטורנט בפסיכולוגיה קלינית) וטל ורד עוסק בעבריינות מין בקרב אוכלוסיות חריגות, בקשיי האבחון והטיפול באוכלוסייה זו, בעקרונות וטכניקות הטיפול המרכזיים בהם. הפרק השני מאת יעקב אלש (מומחה בפסיכיאטריה), משה בירגר (מומחה בפסיכיאטריה), גדי רוזנברג (תואר שלישי בקרימינולוגיה קלינית), נירה מנור (מומחית בפסיכיאטריה) ומשה זר ציון (מומחה בפסיכיאטריה) מביא ממצאי מחקר שנערך במסגרת החטיבה לפסיכיאטריה משפטית, המרכז לבריאות הנפש והמערך הקהילתי באר-יעקב, ועסק בחולים סכיזופרניים עברייני מין. המחקר בחן את הקשר בין עברות מין לבין התסמינים המאפיינים את מחלת הסכיזופרניה. המסקנה היתה שחולי סכיזופרניה עברייני מין הם קבוצה בעלת מאפיינים ייחודיים. בפרק השלישי מתארת לילי דוידוביץ (סגנית קצינת מבחן מחוזית למבוגרים) את הטיפול הקבוצתי בעברייני מין אקסהיביציוניסטים בשירות המבחן למבוגרים, תוך

התייחסות לתיאור הסטייה המינית. בפרק משולבים קטעים מתוך שיחות קבוצתיות, ההבנות של המנחים ובחירת ההתערבויות. הפרק הרביעי מאת יהודית אבולעפיה עוסק בנשים עברייניות מין. הפרק דן בסיבות להעדר ההתייחסות לנושא עד כדי הכחשת התופעה. מתוארים האפיונים והטיפולוגיות והטיפול המוצע כיום לנשים עברייניות מין.

הבחירה להציג בשער זה את הטיפול המוצע לאוכלוסיות הטרוגניות היא יצירתית. נבחרו אוכלוסיות שונות, כמו חולים סכיזופרניים, אקסהיביציוניסטים ונשים עברייניות מין, אשר עצם הדיון בהן מעורר שאלות ותהיות בדבר סדר היום הציבורי – עד כמה ובאיזה אופן ניתן לטפל בעברייני מין חריגים וחולים בנפשם וההתייחסות החברתית והציבורית לנשים עברייניות מין. בחירה זו מיקדה תשומת לב בסוגי עבריינים שגם המטפלים בעברייני מין לא תמיד מספיק ערים לקיומם.

השער הרביעי כולל את החוקים הרלוונטיים לנושא עבריינות מין בישראל.

בהצגת העשייה והטיפול בעברייני מין במסגרות השונות (המרכז לבריאות הנפש, שירות מבחן ומרכז היום לטיפול בעברייני מין) חסרים להערכת סימוכין מתוך מחקר שנעשה בישראל, אם נעשה, אשר בודק ובוחר את יעילות הטיפול במסגרות השונות. התחום המחקרי בנושא עבריינות מין אצל מבוגרים עדיין מצומצם, ולכן חשוב לצד העשייה והטיפול, לפתח את התחום המחקרי ולהציגו לפני אוכלוסיית המטפלים בעברייני מין. לכן אני רואה בספר תשתית ראויה להמשך עשייה בתחום הטיפולי והמחקרי ולדיון מקצועי בנושאים אתיים.

לספר זה חשיבות מיוחדת, כי לראשונה בישראל קובצו מאמרים הדנים בתופעת עבריינות המין מהיבטים שונים. הספר הוא אבן יסוד בשדה הטיפולי, מומלץ למטפלים בעברייני מין חדשים וותיקים כאחד.

מגדר ואתניות בהשכלה הגבוהה בישראל

ערכו רחל הרץ-לזרוביץ ויזהר אופטלקה

חיפה: הוצאת פרדס. 2009. 255 עמודים

סקרה: דלית יסעור-בורוכוביץ¹

במשך רוב שנות קיומה של האקדמיה "המערבית" המודרנית נתפס העיסוק האקדמי כשייך לגברים, בני קבוצות אליטיסטיות, אשר אמונים על העיסוק בתרבות, במדע ובתיאולוגיה, ובמאתיים השנים האחרונות אף על קידומה המדעי, טכנולוגי ומוסרי של החברה. נשים, למותר לציין, הודרו מעיסוק מכובד זה עד למחצית השנייה של המאה ה-19, וקולן לא נשמע במדע ובתחומי הרוח וההגות האינטלקטואליים (עמ' 9).

כך פותחים עורכי הספר את הקדמתם לספר זה, ולמעשה בפסקת פתיחה זו הם מגדירים את הנושא (או אולי את הבעיה?) שבו עוסק הספר כולו: מקומם של נשים ובני מיעוטים באקדמיה בישראל. סוגיה זו, שהמתעניינים בנושאי הדרה חברתית עשויים לראותה כשולית, מתגלה במהלך קריאת הספר בכלל, וההקדמה מאירת העיניים בפרט, כסוגיה משמעותית ביותר. העולם האקדמי, בוודאי במאה הקודמת ובזו שלנו, הוא מוביל הדרך במחקר ובמדע, כמו גם בהגות, בתרבות ובאמנות. אשר על כן אין מדובר פה בהדרה המתרחשת בפלח זניח של שוק העבודה, אלא בתוך ממסד חזק ומשפיע ביותר (ולעתים כשאני חושבת על הממסדים החזקים והמשפיעים ממנו, הייתי רוצה לראותו חזק ומשפיע אף יותר).

הספר מחולק לשלושה שערים, שבכל אחד מהם מספר פרקים בנושאים שונים. כל פרק נכתב בידי כותב אחר. הפרקים השונים בוחנים את הנושא מזוויות שונות.

השער הראשון עוסק בנשים בתפקידי הוראה ומחקר באקדמיה, וכאשת אקדמיה הוא עניין אותי מאוד, שכן כל אחד מהמאמרים עוסק בסוגיה כאובה ולא מספיק מדוברת, שהיא מנת חלקן של נשים באקדמיה. הפרק הפותח והלא פוליטיקלי קורקט (למרבה השמחה!) של נינה תורן עוסק בסוגיית הנשים המזרחיות באקדמיה. נינה תורן היא מראשונית וחשובות החוקרות בישראל בנושא נשים באקדמיה, ומאמרה אכן נוגע בסוגיית "שלושת הממים" (מגדר, מוצא, מעמד) והשפעתם על מידת שילובן או קידומן של נשים מרקע חברתי-אתני מזרחי.

1 ד"ר דלית יסעור-בורוכוביץ היא ראש החוג לשירותי אנוש במכללה האקדמית עמק יזרעאל וחוקרת פמיניסטית.

בשער זה גם נבחנת סוגיית האלימות הסימבולית (מונח של בורדייה שעוסק בסמלים המילוליים והגופניים המופעלים על אלה שעמדתם נמוכה יותר, כדי לשמר את המערכת ההיררכית; למשל: הערות על אימהותה של מועמדת למלגה). עוד מופיע בשער זה מחקר ראשוני על תהליכי הקידום של נשות אקדמיה (אם כי יהודיות בלבד), נושא שקשה מאוד לחקור אותו באקדמיה בכלל ובאקדמיה הישראלית בפרט עקב העדר שקיפות בתהליכים המובילים או המעכבים אותו. המאמר החותם שער זה מדכדך במיוחד, והוא עוסק ב"שאיפות וריאליזם דפרסיבי בקרב דוקטורנטיות באקדמיה" או, במלים אחרות, בהכרתן של דוקטורנטיות רבות בסיכוייהן הנמוכים להשתלב במערכת האקדמית ולהתקדם בה. הכרה זו מובילה חלק נכבד מהן לוותר מראש על חלק נכבד משאיפותיהן המקצועיות.

השער השני, שהוא אקלקטי מדי לטעמי, עוסק במחקרים שונים שהמשותף להם הוא עיסוקם במגדר, באי שיוויון ובליםודים גבוהים. הוא פותח במאמר המתאר את המגמות העיקריות במערכת ההשכלה הגבוהה, ממשיך במאמר העוסק בהשפעת המראה החיצוני של המרצה על הערכת הסטודנטים את טיב ההוראה שלו, עובר למאמר העוסק במושג ההעצמה האישית ובוחן את הלימודים כמשאב להעצמה בהשוואה רב-תרבותית ומסיים במחקר מעניין וחדשני, הבוחן את דרכן ומעמדה של נשים דרוזיות משכילות, תופעה חברתית חדשה (יחסית) וראשונית שלא נחקרה כמעט בכלל עד כה.

השער השלישי עוסק בתוכניות ללימודי נשים באוניברסיטאות (ולמה לא במכללות?), ובענייני הוא השער המעניין ביותר באסופה זו. עלי להקדים ולומר שבעבר כיהנתי כראש החטיבה ללימודי נשים ומגדר במכללה האקדמית עמק יזרעאל, והייתי חלק מצוות נשים מופלאות בימי השגשוג של החטיבה ללימודי נשים באוניברסיטת חיפה. בזהותי המקצועית תמיד אני רואה את עצמי בראש ובראשונה כחוקרת פמיניסטית. רבות מהכותבות בשער זה הן מכרות וידידות שלי, ובודאי גם שותפות לדרך. מכל זאת מובן שאינני אובייקטיבית ביחס למוצג בשער זה.

זהו שער מעט מבלבל; מצד אחד הוא מציג חזון אופטימי של התפתחות לימודי נשים במוסדות החינוך או, כדבריה של חנה ספרן (עמ' 184): "עולם הידע הצומח מתוך הקהילות הפמיניסטיות בארץ, המנסות לאתגר את הסדר החברתי הקיים, יחד עם הקהילה האקדמית של לימודי נשים ומגדר ותוך שיתוף פעולה איתה, עשויים להוביל למהפכה רעיונית בישראל." (ועל כך נאמר אמן!) מהצד האחר כותבות דלילה אמיר, הילה העליון, ניבה שושי ומאיה מאור (עמ' 202): "כך נוצר פער בין האידיאולוגיה החלוצית של 'האישה החדשה' או מיתוס השוויון בין נשים לגברים לבין המציאות הלכה למעשה, שאופיינה בהמשכיותו של המבנה ההיררכי, הבלתי שוויוני והפטריארכאלי." מצד אחד הקשבה ומתן "קול" לסטודנטיות (וסטודנטים) בלימודי נשים כדרך למודעות ודיאלוג, כמתואר במאמרן של אורנה בלומן ושרון הלוי ידידותי, ומהצד האחר מסקנתה המדכדכת של עירית קינן (עמ' 235), הכותבת ש"במישרין ובעקיפין הפכו האוניברסיטאות לשותפות

בתהליכי הדרתן של קבוצות מן ההשכלה הגבוהה, והן דחקו לשוליים סוגיות חברתיות-כלכליות; הן מספקות חינוך שמרני לבוגריהן, ואלה מיישמים את התפיסות שרכשו בעמדות השפעה, ופוגעים בכך, בין היתר, גם באוניברסיטאות עצמן". באופן אישי גם ידוע לי שהתוכניות השונות ללימודי נשים באוניברסיטאות ובמכללות נמצאות תמיד בסכנה ונתונות לקיצוצים, גם כשיש להן ביקוש, והן מאוישות בדרך כלל בידי חברות סגל נטולות תקן ותנאי עבודה, המלמדות בהן מתוך אמונה בחשיבותן.

במלים אחרות, השער השלישי מציב, כפי שעושות כל התוכניות ללימודי נשים בארץ (ובעולם), מול פניה של האקדמיה בחירה בין אפשרויות של שינוי, פתיחות, חדשנות ושיתוף פעולה לבין היצמדות למבני הכוח וההיררכיה הישנים ושחזור שמרני של מבנים אלה, שברור שאינם רלוונטיים עוד. יפה עשו עורכי הספר שבחרו לסיים בשער זה ובאפילוג השואל כיצד יש כל כך מעט "כלות" וכל כך הרבה "חתנים" לפרס ישראל.

מגדר ואתניות בהשכלה הגבוהה בישראל הוא ספר מרתק מהיבטים רבים: (א) הוא מעלה סוגיות חשובות להבנת ההשפעה של העולם האקדמי על החברה בישראל. (ב) הוא בוחן באומץ שאלות חברתיות שאינן נבחנות בישראל די הצורך. (ג) הוא מצביע על הפוטנציאל הטמון בשוויון מגדרי ואתני אמיתי. הספר גם כתוב בשפה נוחה לקריאה, ללא התהדרות בז'רגון מקצועי מיותר, מה שהופך אותו למרתק וקריא גם לאלה שאינם באים מהאקדמיה.

המועדון

מרתה רמון

ירושלים: כרמל, 2010. 275 עמודים

סקר: רון שור¹

ספרה של מרתה רמון, המועדון, הוא סיפור חיים על עשייה חברתית פורצת דרך בתחום המגזר השלישי בישראל. רמון הקימה וניהלה את המרכז לעזרה עצמית מטעם שתי"ל, והיתה בין המייסדות של ארגון אנוש. הספר לא רק מתאר ומתעד את ההתפתחות של תחומי עשייה אלה, אלא גם את האירועים בחייה שהובילו ליוזמות ולעשייה החברתית ועיצבו את דרכה. בין אירועים אלה ניתן למנות את סיפור עלייתה וקליטתה, היותה אם לבן שהתמודד עם מוגבלות נפשית והתמודדותה עם האבדן עקב מותו. לצד זה של חייה היתה השפעה מעצבת על דרכה בתחום העשייה החברתית.

הספר פותח אשנב להתנסות הכואבת של אם לבן עם מוגבלות נפשית. מתוארים בו הטלטלות הרבות והמשברים החוזרים ונשנים שהורים לילדים עם מוגבלויות נפשיות חווים, הנטל והמתחים היומיומיים שהם מתמודדים עמם וההשפעה שיש לאלה על הזוגיות ועל ההורות לילדים האחרים במשפחה. יורם, בנה של מרתה, מתואר באופן אנושי ורגיש. היא מתארת את מאפייניו הייחודיים ואת רצונותיו ומביאה את הקורא להבין כמה חשוב להכיר במאפיינים אלה מעבר למחלה. הורים לילדים עם מוגבלויות נפשיות נדרשים לא פעם לחיות גם עם קוצר ההבנה של החברה את ההתנסויות המורכבות שהם מתמודדים עמן. ספרה של רמון מרים תרומה חשובה להבנת הנטל הנפשי הרובץ עליהם.

תחנה חשובה בעשייתה של רמון היא הקמת המרכז לעזרה עצמית. "כל הדרכים הובילו אותי לעזרה עצמית", היא כותבת. חמש שנים לאחר מות בנה היא הקימה את המרכז. העקרונות החשובים של התארגנות קבוצות בעלות מאפיינים וצרכים בריאותיים וחברתיים מגוונים מוצגים בפרק המתאר את תהליך הקמתו ופעילותו של המרכז לעזרה עצמית. המרכז אפשר לאותן קבוצות תהליך התארגנות מחוץ למסגרות הסיוע הפורמליות, העצמה במצבים קשים שמתתפי הקבוצות לא האמינו שניתן לשנותם ופיתוח מענים מתאימים לקשיים ולצרכים של כל אחת מקבוצות האוכלוסייה המגוונות שהתארגנו במסגרתו. הדוגמאות המשולבות בפרק זה ממחישות היטב את התרומה שיכולה להיות לתהליך העזרה העצמית בחילוץ אנשים ממצבי ייאוש וחוסר אונים לטובת עשייה ופעילות למען שינוי.

1 ד"ר רון שור מרכז את ההתמחות בשיקום פסיכו-סוציאלי בבריאות הנפש בבית הספר לעבודה סוציאלית ורווחה חברתית, באוניברסיטה העברית בירושלים.

ייחודו של הספר בכך שסיפור האימהות לבן המתמודד עם מוגבלות נפשית ותחנות עשייתה החברתית שזורים בתוך הסיפור הרחב יותר של חייה. כך ניתן להבין את תהליך ההתפתחות של היוזמות החברתיות באופן שאינו מנותק מאירועים מעצבים אחרים בחייה. מוצגים בספר בפתחות ראויה להערכה רגעי כאב ותקווה, חולשות ואכזבות לצד הישגים והתגברות על מכשולים. הדינמיקה האנושית המתוארת באירועים אלה הופכת את תיאור העשייה החברתית לאנושי ומגוון.

Social Security as a Public Interest: A Multidisciplinary Inquiry into the Foundations of the Regulatory Welfare State

Gijsbert Vonk and Albertjan Tollenaar (Eds.)

Social Europe Series 24.

Antwerp, Oxford, Portland: Intersentia, 2010. 229 pages

סקרה: ליהיא להט¹

מושג הרגולציה עומד בשנים האחרונות במרכז הבמה המחקרית בתחומים רבים של מדיניות ציבורית ומינהל ציבורי. שאלת הקידום והפיתוח של מנגנוני הרגולציה מאתגרת אותי מזה זמן מה. העניין בספר צמח מביקור שערכתי בנובמבר 2009 באוניברסיטת כרונינגן בהולנד, בכנס שעסק ברגולציה והאינטרס הציבורי ונערך לציון הקמתו של מרכז לחוק ולממשל (Groningen Center for Law and Governance). ספר זה מסכם פרויקט שארך שש שנים, ובאמצעותו ביקשו החוקרים להבין את תפקיד המדינה במערכת ביטחון סוציאלי מופרטת ואת מקומו של האינטרס הציבורי נוכח מעורבות רבה של הזירה הפרטית בזה הציבורית. הספר נכתב ברובו בידי חוקרים הולנדים, אך אינו דן בהולנד בלבד.

הנחת המוצא של הספר היא שלשחקנים פרטיים יש תפקיד רחב במדינת הרווחה. ניתן להבחין במעורבותם של אלה באספקת שירותים בתחום הבריאות, הנכויות והביטחון הסוציאלי. למדינה יש עדיין אחיזה משמעותית בשירותים אלה באמצעות כלים כמו חקיקה, פיקוח, ניהול חוזים והערכת תוכניות, והשליטה הציבורית הזו בתוכניות פרטיות לאספקת ביטחון סוציאלי מכונה לעתים מדינת הרווחה הרגולטורית (Regulatory welfare state). השאלה המרכזית שהעסיקה את החוקרים היא "באיזו מידה המסגרת הרגולטורית (במובן הרחב של המלה) תורמת לקידום הביטחון הסוציאלי כאינטרס ציבורי?" (עמ' 1).

1 ד"ר ליהיא להט מרצה בתוכנית ללימודי תואר שני במינהל ובמדיניות ציבורית במכללה האקדמית ספיר. מחקריה עוסקים בתפיסות של מעצבי מדיניות, ברגולציה של שירותי רווחה אישיים ובבחינת אפקטיביות של ארגוני מינהל ציבורי.

מדוע תרצה הממשלה לשמר מראש את אחיזתה בתוכניות ביטחון סוציאלי פרטיות? ואילו חלקים מתוכניות אלה צריכים להיוותר בשליטתה? שאלות אלה, לדעת העורכים, נוגעות בהעדפות פוליטיות ואידיאולוגיות. מכיוון שלדיסציפלינות שונות יש ראייה שונה, כלל הפרויקט דיון של חוקרים מתחומים שונים: כלכלה, מינהל ציבורי, חוק ומשפט ופילוסופיה. הספר נפתח בהקדמה שבה מצביעים וונק וטולנר (Vonk & Tollenaar, pp. 1-19) על האתגר המושגי שעמד לפניהם. השאלה אם ביטחון סוציאלי הוא אינטרס ציבורי היא טאוטולוגית במידה רבה: ביטחון סוציאלי בהגדרתו הוא עניין לקולקטיב. דאגת הפרט לעצמו אינה בגדר ביטחון סוציאלי, והעורכים מצביעים על כך שלמרות ההסכמה על כך ששותפות וסולידריות הן בסיסם של המושגים ביטחון סוציאלי ואינטרס ציבורי, אין הסכמה בשאלה איזה אינטרס משרת הביטחון הסוציאלי ומדוע עליו להיתפס כציבורי.

למושג ביטחון סוציאלי גם אין הגדרה מוסכמת וברורה. עורכי הספר מגדירים אותו ככלל המערכות המגינות מסיכונים חברתיים המוכרים ברמה הבינלאומית, ללא קשר להיותן מבוססות על חקיקה ממשלתית רשמית, על הסכמים קולקטיביים או על כל סוג אחר של רגולציה עצמית או חוזים אינדיווידואליים. אין הם דנים בתוכניות ציבוריות בלבד, ומבחינתם אין הגדרה זו קוראת תיגר על מעמד המדינה כאחראית על התחום, אלא רק על הדיכטומיה שבין פרטי לציבורי (עמ' 4-5).

בחלקו הראשון של הספר, הביטחון הסוציאלי כאינטרס ציבורי, ארבעה פרקים. החוקרים התבקשו לענות על השאלות אם ביטחון סוציאלי נתפס כאינטרס ציבורי וכיצד מתבטאת התשובה לכך בתפקיד המדינה בשמירה עליו (עמ' 3).

הפרק הראשון, שעניינו ראייה כלכלית, מביא את מאמרם של ננטג'ס ווורדמן (Nentjes & Woerdman, pp. 23-48). אלה רואים את מימוש האינטרס הציבורי כמקסום התועלת של הטרנסקציות הכלכליות לטובת החברה, ועל כן מניחים שהשוק החופשי משרת את האינטרס הציבורי באופן הטוב ביותר. מעורבות הממשלה נועדה למנוע כשלי שוק (דוגמת כשל ביצירת סולידריות בין פרטים) ובכך למקסם את הרווחה החברתית. ואולם כשלי ממשל בעצמם פוגעים באינטרס הציבורי, ולכן מימושו בא לידי ביטוי דרך איתור ותיקון של כשלי השוק באספקה הפרטית של ביטחון סוציאלי ודרך ותיקון של כשלי המגזר הציבורי באספקה הציבורית של ביטחון סוציאלי.

בפרק השני קושרת פלנטינגה (Plantinga, pp. 49-66) בין האינטרס הציבורי לתפיסות של אזרחים. אינטרס ציבורי הוא התוצאות המשותפות באופן הטוב ביותר ולטווח ארוך את שלומות (well being) הקולקטיב כפי שמפרש אותו "הציבור". לכן המושג הוא תוצר של נורמות חברתיות מוסכמות בחברה מסוימת בזמן מסוים. נוכח הקושי שמציבה הגדרה זו, החוקרת פונה למושג הערך הציבורי (Public Value), הקובע שמטרתו של המגזר

הציבורי לייצר ערך ציבורי, כשם שמטרת המגזר הפרטי לייצר ערך פרטי. ערכים ציבוריים הם תוצר של הבניה חברתית, הם נתמכים בידי רוב הציבור, ונסמכים על מנגנונים מתווכים פוליטיים, המבטאים העדפות קולקטיביות. כשיש סתירה בין תפיסות הציבור ליישום הערכים, יש כשל במימוש הערכים הציבוריים.

הפרק השלישי דן בסוגיה מן ההיבט המשפטי. וונק וקטרוגאלוס (Vonk & Katrougalos, pp. 67-90) מזהים את האינטרס הציבורי עם אחריות המדינה בהקשר של זכויות חברתיות-כלכליות יסודיות, כפי שאלה נגזרות מחקיקת המדינה ומהסדרים בינלאומיים. הזכות לביטחון סוציאלי היא אחת מזכויות אלה. החוקרים מצביעים על שבעה קריטריונים של ביטחון סוציאלי – הגנה, אוניברסליות, מהימנות (reliability), סולידריות, שוויון ואי-אפליה ומשילות טובה (governance good) – שהם, לטעמם, התוצאות שהמדינה אחראית להן.

הפרק הרביעי עוסק בפילוסופיה הפוליטית, ובו מתחקה ברינקמן (Brinkman, pp. 91-116) אחר הניסיון לאזן בין הפרט כיצור אוטונומי לפרט כחיה חברתית. ברינקמן ממקד את דיונו בשתי גישות: הגישה הקהילתנית (Communitarian) ותפיסת האגליטריזם הליברלי (Egalitarian Liberalism). האחרונה מדגישה את חשיבות האוטונומיה של הפרט ואת הנייטרליות של המדינה, והאינטרס הציבורי הוא לדידה סוג של "יזומה משותפת". הגישה הקהילתנית, לעומתה, רואה באדם יצור הפועל כחלק מהחברה שבה הוא חי: אין הוא אינדיווידואלי והמדינה אינה נייטרלית, משום שהוא יכול להתפתח רק באינטראקציה עם הקהילה. בפועל, מסכם ברינקמן, מערכות הביטחון הסוציאלי הן יצור כלאיים של שתי תפיסות אלה.

חלקו השני של הספר עוסק באינסטרומנטליזם של האינטרס הציבורי, כלומר באפיון הכלים השונים שמשמשים בהם כדי להבטיחו. לחוקרים הוצגה השאלה הזאת: כיצד תופסת הדיסציפלינה שלך את האינסטרומנטליזם של האינטרס הציבורי בתחום הביטחון הסוציאלי?

ננט'ס וורדמן (Nentjes & Woerdman, pp. 119-135) מנתחים מההיבט הכלכלי את הבעיות של השווקים-למחצה שהתפתחו בתחום הביטחון הסוציאלי. הם טוענים שבשל המאפיינים הייחודיים לתחום זה – העובדה שהשוק אינו פתוח לכל הספקים, המשכיות השירות והקושי להגדיר באופן מדויק את טיב הסחורות – קשה ואף בלתי אפשרי להגיע בתחום זה לשוק משוכלל. הניסיון להגדיר חוזים מפורטים יצר כשלים. כדי לתפעל את השילוב הפרטי-הציבורי יש, לטענתם, צורך במחקר שייצר יוזמות חדשות שיתאימו לתחום זה.

בפרק השני, העוסק בתחום המינהל הציבורי, מציג דה-רידר (De Ridder, pp. 137-151) את הכלים המשמשים למימוש הערכים הציבוריים. החוקר מדגיש שבשנים האחרונות

הסיתו רפורמות הניהול הציבורי החדש (NPM) את הדיון מהערכים הבסיסיים של המינהל הציבורי. ערכים כמו צדק, הוגנות ושירות מקצועי נזנחו, והדגש הושם על ערך היעילות. שימוש נרחב בהפרטה, במיקור חוץ ובשוכרים השפיע לא רק על מערך הכלים, אלא גם על שחיקת הערכים שהם משרתים. כך, לדוגמה, ממסגרת של חוקים מחייבים המעוצבים במערכות דמוקרטיות אנו עוברים לתהליכים המערבים בעלי עניין כמו Responsive regulation ומנגנוני רגולציה עצמית, המייצגים מעבר מתפיסה אחידה של טיפול ליישום אינטראקטיבי מכוון לפתרון בעיות על פי מקרה. לטענתו, מערכות ביטחון סוציאלי שיש בהן אפיונים של שווקים זקוקות לרגולטור חזק, כדי להבטיח את הערכים הציבוריים. הוא מצביע על כך שהחברה משלמת על המעבר למעורבות השוק בערכיה הציבוריים. מה גם שהשגת ערך היעילות, לדוגמה, ביישום חוזים חיצוניים, מוטלת בספק. כדי לייצר מנגנונים ראויים, יש להבטיח חיפוש מתמיד אחר איזון ותשומת לב לאובדן הערכים שמגמות אלה טומנות בחובן.

בפרק השלישי בוחן טולנר (Tollenaar, pp. 153-172) בראייה משפטית את כלי המדיניות. תהליך ההפרטה ומורכבות המערכות המשלבות גורמים פרטיים וציבוריים מחלישים, לדעתו, את יכולתם של פרטים להשתמש בהליך השיפוטי המצוי יותר בזירה הקלאסית של התחום הציבורי.

בפרק הרביעי ווסטרמן בוחנת מנקודת מבט פילוסופית (Westerman, pp. 173-193) את שאלת המחקר. החוקרת מערערת על התפיסות הבסיסיות המבחינות בין פרטי לציבורי. בעיניה על האינטרס הציבורי להתבטא בזירה ציבורית שתכלול שלושה מרכיבים בסיסיים: הכללה של דעות, חוקים ערכים ואינטרסים שונים באמצעות חוקים מפורשים (Explicit), היכולים להוות בסיס להצדקה ולביקורת ולהיות מופשטים (Abstract) דיים, כך שיוכלו לקשור בין המאפיינים הנבדלים ולהביאם לאמירה כוללת. בפועל, מדינת הרווחה יוצרת מצבים של פגיעה במרכיבים אלה, משום שהמדינה הופכת צד בעל עניין, המגדיר הטבות ונטל ומאפיין אנשים על פי צרכים ואינטרסים נבדלים. מדינת הרווחה הרגולטורית אינה פתרון לבעיה, שכן היא מתאפיינת בשיבוריות (פרגמנטציה), המחזקת את הפגיעה בספרה הציבורית ופוגעת ביכולת ההפשטה וההכללה.

החלק השלישי והאחרון של הספר מסכם את הפרויקט ואת מסקנותיו. הוא מצביע על תחושת העורכים שהניסיון לענות על שאלות המחקר הצליח, אך רק במידה מסוימת ולא מהסיבות שנצפו מלכתחילה. מקור ההסתייגות בריחוק בין הדיסציפלינות ובחמקמקות של מושג האינטרס הציבורי. עוד נמצא שכל אחת מהדיסציפלינות הושפעה מאוד מהחלוקה הדיכוטומית שבין פרטי לציבורי. למרות ההתנגדות הדוגמטית (כפי שמכנים אותה החוקרים) העולה מהספר, אין ככל הנראה חלופה למודל המדינה הרגולטורית. ביטוי למסקנתם זו עולה כבר בתחילת הספר:

So whether we like it or not, the regulatory welfare state is likely to stay. If this is true we had better do our best to make it work (Vonk & Tollenarr, p. 19).

כלומר: מדינת הרווחה הרגולטורית היא המודל שלפיו מתנהלת מדינת הרווחה כיום. לדעתם, ההתמקדות בדיכוטומיה שבין פרטי לציבורי מונעת את קידומה של תפיסה חדשה העוסקת בשווקים חברתיים (Social markets). זו עשויה לתרום לקידום מערכות ביטחון סוציאלי ולקידום האינטרס הציבורי. לטענתם, עלינו להבין קודם כול מה הם עקרונות הליבה של ביטחון סוציאלי, ורק אחר כך לנסות ולענות עליהם באמצעות מערך מעורב של כלים פרטיים וציבוריים.

שלוש מסקנות עולות מקריאת הספר: (1) יש הסכמה שזה אכן המצב, ושאופן הפעולה של המדינה משלב מנגנונים ציבוריים ופרטיים. מרתק לראות את קווי הדמיון למתרחש בישראל. מחשבה מעניינת בהקשר זה עלתה מהעבודה של פלנטינגה, שעניינה בכשלים ביישום ערכים ציבוריים. מחקרים מראים שהציבור בישראל תומך במידה רבה במדינת הרווחה (Shalev, 2007). לצדם מתרחשים תהליכים המבטאים שינוי באופייה של מדינת הרווחה (דורון, 2003). הבדלים אלה עשויים להעלות שאלות באשר לאופן מימוש הערכים הציבוריים. (2) נראה שיש צורך להרחיב את דרכי החשיבה על מנגנוני ביטחון סוציאלי. (3) אין תשובה ברורה ואין מערך כלים ברור שעשוי להבטיח פעולה אפקטיבית של מנגנונים אלה. בתחומי המדיניות והמינהל הציבורי אנו נוטים להצביע על המושג שטבע פרופ' יחזקאל דרור – הימורי מדיניות (דרור, 2005). פעמים רבות פועלים מעצבי מדיניות בתנאים של אי-ודאות. נראה שגם כאן, בעיצובן של מערכות ביטחון סוציאלי משתנות, טמון אתגר לקידום של ערכים ציבוריים, והוא ידרוש עוד תהליכי למידה והתאמות עדינות, עד שיימצא האיזון הנכון.

הספר מיועד לאנשי מחקר ולאנשי מקצוע במדינת הרווחה. נראה שהוא מתאים יותר לסטודנטים ללימודים מתקדמים ולחוקרים העוסקים במנגנוני מדינת הרווחה העכשווית. ייתכן שלא כל פרקיו יעניינו את כל הקוראים, בשל תחומי המחקר המאפיינים אותם. ואולם בעידן של בעלי עניין רבים המעורבים בעיצוב מדיניות חברתית, דווקא הצצה לתחומי דעת אחרים תורמת להבנה של נקודות מבט חלופיות, ועשויה לעצב שיח מועיל ומגוון יותר.

מקורות

דורון, א' (2003). משטר הרווחה במדינת ישראל: מגמות השינוי והשלכותיהן החברתיות. סוציולוגיה ישראלית, ה (2), 417-433.

דרור, י' (2005). הימורי מדיניות: קביעת מדיניות כהימור עמום. בתוך דוד דרי (עורך), יסודות המנהל הציבורי – מקראה (עמ' 111 - 142, מקור משנת 1987). רעננה: הוצאת האוניברסיטה הפתוחה.

Shalev, S. M. (2007). The welfare state consensus in Israel: Placing class politics in context (pp.193-216). In S. Mau & B. Veghte (Eds.), *Social justice, legitimacy and the welfare state*. Hampshire: Ashgate.